

ВІДГУК

офіційного опонента, доктора педагогічних наук, професора
Харченка Сергія Яковича про дисертаційне дослідження
БЕРЕЗОВСЬКОЇ ЛЮДМИЛИ ІВАНІВНИ

з теми: **«Теоретичні і методичні засади формування комунікативно-мовленнєвої компетентності соціальних працівників у процесі професійної підготовки»**, подану на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук зі спеціальності 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

1. Актуальність теми наукової роботи та її зв'язок із галузевими науковими програмами

Актуальність теми дослідження Л. І. Березовської зумовлена викликами сьогодення, загостренням кризових явищ і, як наслідок, розширенням спектру соціальних послуг і функцій, які покликані вирішувати соціальні працівники у процесі надання допомоги. Професійна діяльність соціального працівника спрямована на взаємодію між людьми, встановлення контактів, дотримання етичних стандартів у процесі ділового спілкування. Успішне вирішення соціальних проблем неможливе без оволодіння соціальними працівниками комунікативними вміннями, розвинутими навичками ділового спілкування, вмінням вести бесіду, діалог, вирішувати дискусійні питання. У зв'язку з цим, формування комунікативно-мовленнєвої компетентності майбутніх соціальних працівників є невід'ємним складником у процесі професійної підготовки, що відображено в нормативно-правових документах: Законах України «Про освіту» (2017 р.), «Про вищу освіту» (2014 р.), «Національній стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року» (2013 р.), Концепції розвитку педагогічної освіти (2018 р.), постанові Кабінету Міністрів України «Про затвердження переліку галузей знань і спеціальностей», за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти (2015 р.), державному галузевому стандарті спеціальності «Соціальна робота» (2019 р.).

Актуальність дослідження підтверджується низкою виявлених суперечностей між: потребою суспільства в підготовці компетентних та конкурентоздатних соціальних працівників, які спроможні працювати у складних і непередбачуваних умовах сьогодення та недостатнім рівнем підготовки студентів до майбутньої професійної діяльності; змістом наявного методичного та технологічного забезпечення підготовки майбутніх соціальних працівників і необхідністю модернізації освітнього процесу, пошуку ефективних методик та технологій навчання, спрямованих на формування комунікативно-мовленнєвої компетентності майбутніх соціальних працівників; вимогами сучасного інформаційно-комунікаційного суспільства до рівня володіння інформаційно-комунікаційними технологіями майбутніх соціальних працівників у роботі з різними категоріями населення і реальною сформованістю інформаційно-комунікаційних навичок міжособистісної взаємодії у студентів.

З огляду на вищезазначене, актуальність дисертаційного дослідження Л. І. Березовської не викликає сумнівів.

Дисертаційне дослідження виконано в межах тематичного плану науково-дослідної роботи кафедри соціальної педагогіки, психології та педагогічних інновацій «Стратегії становлення та розвитку фахівців соціономічної сфери» (№ 1117U000115), що входить до тематичного плану науково-дослідних робіт Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського». Тему дисертації затверджено вченою радою Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» (протокол № 7 від 29.12.2016 р.) й узгоджено в Міжвідомчій раді з координації досліджень у галузі освіти, педагогіки і психології НАПН України (протокол № 2 від 27.03.2019 р.).

2. Найбільш істотні наукові результати дисертаційної роботи

Л. І. Березовської вважаємо визначення та обґрунтування теоретико-методологічних засад формування комунікативно-мовленнєвої компетентності соціальних працівників до професійної діяльності, що ґрунтується на трьох взаємопов'язаних концептах – методологічному, теоретичному, технологічному. Методологічні засади дослідження базуються на використанні законів, принципів, закономірностей, методологічних підходів, що слугували підставою для формування комунікативно-мовленнєвої компетентності соціальних працівників у процесі професійної підготовки. Імпонує те, що у контексті системно-цілісного підходу в дослідженні авторкою використано моделювання експериментальної методики формування комунікативно-мовленнєвої компетентності соціальних працівників у процесі професійної підготовки. На особливу увагу заслуговує схарактеризований в дисертаційному дослідженні комунікативно-діяльнісний підхід, метою якого є формування у студентів уміння орієнтуватися в безперервному потоці інформації, обирати доцільну до ситуації комунікативно-мовленнєву стратегію і тактику взаємодії для досягнення мети спілкування, встановлення суб'єкт-суб'єктних відносин у різних сферах професійної діяльності майбутнього соціального працівника; особистісних якостей і комунікативно-мовленнєвих умінь, спрямованість на досягнення успіху в комунікативній діяльності, прагнення до самовдосконалення та саморозвитку. Основне завдання компетентнісного підходу передбачає формування компетентного соціального працівника, з чітко визначеною системою професійних компетенцій і компетентностей, ціннісних орієнтацій, спрямованих на високу результативність та продуктивність у майбутній професійній діяльності соціального працівника. Зазначені підходи, без сумніву, є новим зверненням до методологічних засад дослідження і заслуговує схвалення означеної наукової позиції як наукового консультанта, так і авторки дослідження.

Імпонує теоретичний концепт дослідження, що визначає систему вихідних теоретичних положень, принципів, які розкривають зв'язок її із практичною

комунікативно-мовленнєвою підготовкою майбутніх соціальних працівників до здійснення професійної діяльності.

Методичний концепт позиціонує визначення критеріїв і показників сформованості комунікативно-мовленнєвої компетентності, репрезентує розроблення експериментальної методики формування комунікативно-мовленнєвої компетентності соціальних працівників у процесі професійної підготовки, що передбачає залучення студентів до різних видів комунікативно-мовленнєвої діяльності, використання інноваційних форм і методів роботи, спрямованих на формування компетентного, конкурентоздатного фахівця, обізнаного в новітніх засобах комунікації, що збагачує професійні можливості соціальних працівників у вирішенні соціальних проблем різних груп клієнтів.

Дисертанткою обґрунтовано та впроваджено педагогічні умови: інтеграція лінгвістичних дисциплін і дисциплін фахової спрямованості у процесі формування комунікативно-мовленнєвої компетентності соціальних працівників у закладах вищої освіти; комунікативно-мовленнєвий супровід формування комунікативно-мовленнєвої компетентності майбутніх соціальних працівників; залучення студентів до активної самостійної комунікативно-мовленнєвої діяльності; позитивна мотивація майбутніх соціальних працівників до формування професійної комунікативно-мовленнєвої компетентності.

Заслужують на увагу представлені в дослідженні Л. І. Березовської матеріали навчально-методичного забезпечення, що використовувалися на кожному етапі (інформаційно-збагачувальний, комунікативно-діяльнісний, продуктивно-творчий, оцінно-рефлексійний) формування комунікативно-мовленнєвої компетентності відповідно до розробленої моделі.

3. Нові факти, одержані здобувачкою.

Дисертаційна робота Л. І. Березовської, містить нові одержані авторкою результати в процесі формування комунікативно-мовленнєвої компетентності, які полягають у тому, що *вперше науково обґрунтовано* методологічні концепти і теоретичні засади формування комунікативно-мовленнєвої компетентності соціальних працівників у процесі професійної підготовки (системно-цілісний, комунікативно-діяльнісний, компетентнісний підходи); розкрито сутність і структуру феномену «комунікативно-мовленнєва компетентність майбутніх соціальних працівників»; схарактеризовано стан сформованості комунікативно-мовленнєвої компетентності соціальних працівників у процесі професійної підготовки; *визначено* критерії (знаннєво-мовленнєвий, комунікативно-дієвий, оцінно-рефлексійний), показники та *схарактеризовано* рівні сформованості комунікативно-мовленнєвої компетентності майбутніх соціальних працівників (високий, достатній, задовільний, низький); *визначено й науково обґрунтовано* педагогічні умови формування комунікативно-мовленнєвої компетентності соціальних працівників у процесі професійної підготовки (інтеграція лінгвістичних дисциплін і дисциплін фахової спрямованості у процесі формування комунікативно-мовленнєвої компетентності соціальних працівників у закладах вищої освіти; комунікативно-мовленнєвий супровід формування комунікативно-мовленнєвої компетентності майбутніх соціальних працівників; залучення студентів до активної самостійної комунікативно-мовленнєвої діяльності; позитивна мотивація майбутніх соціальних працівників до формування професійної комунікативно-мовленнєвої компетентності);

обґрунтовано та спроектовано модель формування комунікативно-мовленнєвої компетентності соціальних працівників у процесі професійної підготовки (інформаційно-збагачувальний, комунікативно-діяльнісний, продуктивно-творчий, оцінно-рефлексійний етапи); уточнено поняття «комунікативно-мовленнєва діяльність», «комунікативно-мовленнєвий супровід»; подальшого розвитку набули теорія, методика і технології формування комунікативно-мовленнєвої компетентності соціальних працівників у процесі професійної підготовки.

4. Обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій.

Аналіз дисертації, автореферату, монографії, наукових праць (56), зокрема одноосібна монографія, 2 колективних монографії, навчальний посібник, 20 одноосібних статей у фахових виданнях України, 8 – у міжнародних науково-періодичних виданнях (1 (Scopus) – у співавторстві), 22 – апробаційного характеру засвідчують достатній рівень обґрунтованості наукових положень, висновків та рекомендацій, викладених у дисертації. На особливу увагу заслуговує географія бази дослідження, вона охоплює 13 регіонів України та виступи авторки на 22 конференціях як українських так і зарубіжних.

Грунтовне опрацювання дисертанткою наукової літератури (671), з них 31 – іноземними мовами, сприяло висвітленню теоретико-методичних засад формування комунікативно-мовленнєвої компетентності соціальних працівників. У цьому контексті розкрито сутність і структуру феномену «комунікативно-мовленнєва компетентність майбутніх соціальних працівників», уточнено зміст понять «комунікативно-мовленнєва професійна діяльність», «комунікативно-мовленнєвий супровід».

На особливу увагу заслуговують такі розробки дисертантки: структура комунікативно-мовленнєвої діяльності соціального працівника (підрозділ 1.1.2, рис. 1.1), авторська схема комунікативно-мовленнєвих умінь майбутнього соціального працівника (підрозділ 1.1.2, рис. 1.2); структура формування комунікативно-мовленнєвої компетентності за системно-цілісним підходом на основі вивчення елективного курсу «Технології комунікативно-мовленнєвої діяльності соціальних працівників» (підрозділ 2.1. рис. 2.1); структура комунікативно-мовленнєвої компетентності соціального працівника, що обіймає чотири компоненти (особистісний, мотиваційний, когнітивний (базовий), діяльнісний) (підрозділ 2.4. рис. 2.3); теоретично обґрунтована та експериментально перевірена модель формування комунікативно-мовленнєвої компетентності соціальних працівників у процесі професійної підготовки (підрозділ 4.1. рис. 4.1), яка визначається як схематичне позиціонування цілісного освітнього процесу, сукупність методологічних підходів, засобів, форм і методів, педагогічних умов, що спрямовані на набуття майбутніми соціальними працівниками ґрунтовних професійних умінь і навичок, засвоєння фахової термінології та її доцільного й дотичного використання в майбутній професійній діяльності.

Результати прикінцевого етапу дослідження засвідчили позитивну динаміку показників сформованості комунікативно-мовленнєвої

компетентності за всіма критеріями (знаннєво-мовленнєвий, комунікативно-дієвий та оцінно-рефлексійний) після впровадження на формувальному етапі дослідження професійно спрямованих вправ та завдань. Позитивним є те, що в роботі використано чималу кількість методів дослідження, зокрема: *теоретичні*: аналіз, синтез, порівняння, узагальнення теоретико-методичних положень для визначення понятійно-категоріального апарату, педагогічних умов формування комунікативно-мовленнєвої компетентності майбутніх соціальних працівників; аналіз нормативної та навчально-методичної документації – для виявлення стану проблеми, що досліджується; аналіз практичної підготовки студентів – майбутніх соціальних працівників та виявлення рівнів сформованості комунікативно-мовленнєвої компетентності; *емпіричні*: анкетування, опитування, тестування, ранжування, спостереження, бесіда, методи експертних оцінок, само- та взаємооцінки, нарративні методики, педагогічний експеримент (констатувальний, формувальний, прикінцевий етапи) – для перевірки гіпотези дослідження; *статистичні*: методи математичної статистики (критерій Хі-квадрат (Chi-square test) і критерій Фішера (Fisher's exact test)) для кількісного та якісного аналізу й перевірки достовірності отриманих результатів.

Дисертаційне дослідження Л. І. Березовської виконане на належному теоретико-методологічному рівні, результати дослідження мають науково-теоретичне і практичне значення. Зміст автореферату та основні положення дисертації ідентичні.

5. Значення для науки і практики отриманих автором результатів.

Результати дослідження Л. І. Березовської впроваджено в освітній процес семи закладів вищої освіти, зокрема ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського, ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, про що засвідчують відповідні довідки.

Незаперечним є практичне значення дослідження, яке полягає в розробленні й апробації діагностувальної та експериментальної методик формування комунікативно-мовленнєвої компетентності соціальних працівників у процесі професійної підготовки; елективного курсу «Технології комунікативно-мовленнєвої діяльності соціальних працівників» (для студентів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти). У процесі дослідження збагачено зміст професійно спрямованих навчальних дисциплін («Вступ до спеціальності», «Ведення професійних документів», «Основи міжособистісного спілкування», «Основи консультування», «Етика соціальної роботи», «Теорія соціальної роботи», «Основи конфліктології і партнерства», «Професійна майстерність соціального працівника») додатковими темами, що сприяють формуванню комунікативно-мовленнєвої компетентності майбутніх соціальних працівників; започатковано науковий гурток «Communication», розроблено тренінг «Усвідомлене «Я» у професії», професійно спрямовані рольові та ділові

ігри, кейси, інтерактивні вправи та завдання, спрямовані на формування комунікативно-мовленнєвої компетентності соціальних працівників у процесі професійної підготовки.

Основні положення та результати дослідження можуть бути використаними в процесі розроблення освітніх професійних програм із лінгвістичних та професійно спрямованих навчальних дисциплін, підготовки навчально-методичних посібників, підручників, проведенні аудиторних занять зі студентами спеціальності 231 «Соціальна робота».

6. Оцінка змісту дисертації та її завершеність.

Дисертаційне дослідження Л. І. Березовської має добре продуману логічну та науково обґрунтовану структуру, складається з анотацій, вступу, чотирьох розділів (14 параграфів), висновків, списку використаних джерел та 8 додатків.

Імпонує те, що Л. І. Березовською за результатами аналізу наукових праць виділено компоненти комунікативно-мовленнєвої компетентності майбутнього соціального працівника: особистісний, мотиваційний, когнітивний, діяльнісний; подано авторське визначення комунікативно-мовленнєвої компетентності майбутнього соціального працівника, яке авторка пояснює як інтегровану

якість особистості, її здатність використовувати в практичній професійній діяльності набуті мовно / мовленнєві знання, вміння і навички, вербальні й невербальні засоби виразності, формули мовленнєвого етикету, життєвий досвід міжособистісного спілкування, сформовані особистісні й соціальні цінності, власне ставлення до соціального довкілля; уміння орієнтуватись у конкретній ситуації спілкування з клієнтами; ініціативність і стриманість, уміння досягати комунікативної мети; культура мовлення і комунікації. Компонентами комунікативно-мовленнєвої компетентності майбутнього соціального працівника виокремлено: особистісний, мотиваційний, когнітивний, діяльнісний.

На вагому оцінку заслуговує розроблена модель формування комунікативно-мовленнєвої компетентності майбутніх соціальних працівників

у процесі професійної підготовки, яка обіймала три методологічні підходи (системно-цілісний, комунікативно-діяльнісний, компетентнісний).

Заслуговують на схвалення і визначені авторкою критерії і показники сформованості комунікативно-мовленнєвої компетентності соціальних працівників: знаннєво-мовленнєвий, комунікативно-дієвий та оцінно-рефлексійний.

Як теоретичне надбання роботи слід відзначити, що ефективність розробленої моделі формування комунікативно-мовленнєвої компетентності соціальних працівників у процесі професійної підготовки забезпечується реалізацією визначених педагогічних умов: інтеграція лінгвістичних дисциплін і дисциплін фахової спрямованості у процесі формування комунікативно-мовленнєвої компетентності соціальних працівників у закладах вищої освіти;

комунікативно-мовленнєвий супровід формування комунікативно-мовленнєвої компетентності майбутніх соціальних працівників; залучення студентів до активної самостійної комунікативно-мовленнєвої діяльності; позитивна мотивація майбутніх соціальних працівників до формування професійної комунікативно-мовленнєвої компетентності.

Обґрунтовані в роботі висновки достовірні та апробовані в наукових публікаціях.

Зазначене дозволяє стверджувати, що представлене Л. І. Березовською дослідження, має вагоме теоретичне і практичне значення у формуванні комунікативно-мовленнєвої компетентності соціальних працівників для успішного виконання професійних завдань.

7. Дискусійні положення та зауваження до змісту дисертації

1. У дисертації Березовською Л. І. визначено педагогічні умови формування комунікативно-мовленнєвої компетентності. Одну з них номіновану як «комунікативно-мовленнєвий супровід формування комунікативно-мовленнєвої компетентності майбутніх соціальних працівників» яка вимагає пояснення, яким чином було впроваджено означену педагогічну умову.

2. У п. 2.3. подано структуру комунікативно-мовленнєвої компетентності соціального працівника (когнітивний (базовий), особистісний, мотиваційний, діяльнісний компоненти). На нашу думку, зазначені компоненти потребують ширшого обґрунтування, особливо когнітивний (базовий) компонент. Крім того, дисертаційне дослідження значно б виграло, якщо було би представлено схематично до кожного структурного компонента складники комунікативних умінь, необхідних для формування комунікативно-мовленнєвої компетентності соціальних працівників у процесі професійної підготовки.

3. На наш погляд у концепції дослідження доцільно було б звернутись до міждисциплінарного підходу, оскільки формування комунікативно-мовленнєвої компетентності за системно-цілісним підходом, про що йдеться у п. 2.2., відбувається на основі міждисциплінарних зв'язків.

4. У п. 2.4. авторка розкриває сутність і структуру комунікативно-мовленнєвої компетентності і комунікативної компетентності соціального працівника. При цьому не вказується необхідність розмежування означених понять.

5. Наступне зауваження стосується суперечності. Чи вдалося Вам реалізувати третю суперечність, пов'язану з вимогами сучасного інформаційно-комунікаційного суспільства до рівня володіння майбутніми соціальними працівниками інформаційно-комунікаційними технологіями в роботі з різними категоріями населення і реальною сформованістю інформаційно-комунікаційних навичок міжособистісної взаємодії у студентів? Які шляхи її реалізації у перспективі?

6. У дисертації подекуди трапляються стилістичні огріхи, граматичні та технічні помилки.

8. Загальний висновок.

Дисертація Березовської Людмили Іванівни «Теоретичні і методичні засади формування комунікативно-мовленнєвої компетентності соціальних працівників у процесі професійної підготовки» за актуальністю, змістом, обсягом, повнотою та якістю оформлення відповідає чинним вимогам пп. 9, 10, 12, 13 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. № 567 (зі змінами від 19.08.2015 р. № 656), а її авторка – Березовська Людмила Іванівна – заслуговує на присудження наукового ступеня доктора педагогічних наук зі спеціальності 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти.

Офіційний опонент:

доктор педагогічних наук, професор
завідувач кафедри соціальної педагогіки
ДЗ «Луганський національний університет
імені Тараса Шевченка»

Харченко С. Я.

Харченко С. Я.

